

Magyar hegedűsök:

FLESCH KÁROLY (1873 Moson–1944 Luzern) II. rész

1890 őszén a 17 esztendő Flesch Károly 32 órás, végtelennek tűnő vonatozás után megérkezik Párizsba, ahol a Gare de l'Est pályaudvaron a Mosonból Párizsba került ismerős, Deutsch Mór várja. A nagy utazóládával konflisra szállnak. Ekkor veszi kezdetét a fiatal hegedűs pályafutása szempontjából döntő jelentőségű, hat évig tartó párizsi időszak, aminek most Flesch visszaemlékezései alapján külön fejezetet szentelünk.

PÁRIZS (1890–1896)

Tizenhét éves kortól
huszonhárom éves korig

Végighajtottunk a kora reggelre ébredő utcákon, ahol hivatalnokok és munkások, férfiak és nők siettek munkába. Amikor Deutsch - aki nyilván meg akarta tudni, miféle fiú vagyok - megkérdezte, elsőre mi volt a leginkább szembeötlő számomra a párizsi életből, nagy derűlttségére azt válaszoltam, hogy a nők sokkal rövidebb szoknyát viselnek, mint Bécsben.

Deutsch Mór alulról küzdötte fel magát. Szorgalmával és éles eszével a kis proletárból jómódú és köztisztelőben álló emberré lépett elő, később megkapta a Becsületrendet, és az Osztrák-Magyar Kereskedelmi Kamara alelnöke lett. A Rue Meissonnier-en lakott, a Monceaux park közelében, ahol hét vagy nyolc szobás lakást bérelt 8000 arany frankért, mely összeg nagy hatást gyakorolt rám...

Mindenekelőtt meg kellett tudakolnunk, hogyan volna lehetséges bekerülnöm a konzervatórium egyik hegedű osztályába. Kitudódott, hogy minden osztályba csak két külföldit vesznek fel, akiket a szabálynak megfelelően a professzorok szokás szerint, már elsőre kiválasztottak. Ezért mindenekelőtt azt kellett megtudni, melyik osztályban van még hely külföldiek számára. Minden fiatal hegedűs leghőbb vágya volt, hogy Wieniawski, Marsick, Lotto és Kreisler tanáránál, Massartnál tanuljon. De sajnos ő éppen betöltötte 80. életévét és nyugalomba vonult. Miután meghallgatott, sajnálatát fejezte ki, hogy most nem vehet fel tanítványként. A többi tanár Dancla, Maurin, Garcin és Sauzay (ejtsd: szoze) volt. Értesüléseim szerint csak Danclánál és Sauzay-nál volt üres hely. Szalondarabjai és gyakorlatai révén Dancla már ismertebb volt, így először hozzá mentem; egyetlen szabad helyét azonban akkorra már elígérte a kis holland fiúnak,

Jacobsnak, aki később éttemi hegedűsként lett híres Londonban. Mindazonáltal, Dancla meghívott, vegyek részt egy óráján. Mint a generációjához tartozó valamennyi hegedűsnek, az volt a szokása, hogy tanítványai mellett a második hegedű szólamát játszotta, és el voltam képedve, amikor láttam, hogy nem a kápánál fogja a vonót, hanem 4-5 hüvelykkel (megj.: egy hüvelyk kb. 2,5 cm) feljebb, a közép felé, mely furcsaság rögtön hátrányosan befolyásolta képességeiről alkotott véleményemet.

Már csak Sauzay maradt, de vele minden simán ment. Osztályában volt egy üres hely külföldi növendék számára, tetszett neki a játékom és megígérte, ha sikerül a felvételi vizsgám, felvesz tanítványnak. Bár három-négyszáz jelentkező volt mindössze tucatnyi üres helyre, én és szüleim legnagyobb meglepedésére felvettek.

Eugene Sauzay (1809-1901) idős, 81 éves, életerős ember volt, aki egész megjelenésével, viselkedésmódjával és sajnos hegedűlésével is szinte a XVIII. századot idézte fel. Az opera zenekarának tagjaként részese volt Paganini párizsi debütálásának, később feleségül vette Baillot (megj.: 1771-1842, a francia hegedűiskola egyik kimagasló alakja, Dancla, Mazas, Rovelli, stb. tanára) lányát, és rendszeresen kvartettezett. Matild hercegnő, III. Napóleon unokatestvére szalonjában. Mint igazi nagyvilági ember, pedánsan öltözködött; még 84 évesen is mindig fehér kamáslit (megj.: bokavédőt) viselt. Egy 1709-ből való Stradivári volt gondosan őrzött kincse, ami később Thibaud tulajdonába került. Ő készítette az Etudes harmoniques című etűdgyjűteményt, ami speciálisan a hangközök intonálásával foglalkozik és még mindig rendkívül hasznos tananyagnak tartják. Ehhez járulnak még a klasszikus vonósnégyesekről szóló elemzései, amelyek érzékeny és művelt muzsikusra vallanak. Befolyásos patrónusai kellett hogy legyenek az államigazgatásban, mert amíg Massart-t nyolcvan évesen

Flesch Károly szülőháza Mosonban (1978)

nyugdíjazták és Danclát „már“ hetvenöt évesen, ő 1892-ig, nyolcvannégy éves koráig állt a konzervatórium alkalmazásában...

Közben Deutsch, lakásától nem messze, penziót keres Flesch számára, ahol havi 180 frankért lakhat és kap teljes ellátást. Mivel új környezetében senki sem beszél németül, a társalgás révén, meg az egyszerűbb stílusban íródott L'Intransigent (megj.: „A rendíthetetlen“) c. lap rendszeres olvasása segítségével gyorsan fejlődik francia tudása, és csakhamar jól megérteti magát, „nem törődve a derűltséggel, amit az okozott, ha túl messzire kalandoztam el a beszédben“ - írja. Olvassuk tovább visszaemlékezéseit.

Mosonban töltött gyermekéveim alatt a legjobb barátom Pollak Lajos volt; egykorú volt velem és egy volt bécsi ügyvédnél titkároskodott. Pollak révén ismertem meg a Montmartre-t, ő tanított meg szeretetére. Tipikus francia szállodában lakott a Rue des Martyrs-on, ami a Boulevard Rochechouart-ról nyílik, ahol havi 30 frankért bérelt szobát. Voltak itt főiskolások, festők, zenészek, tisztviselők, munkások, keverve lecsúszott arisztokratákkal és hölgy-tartozékaikkal, akik valamennyien hóbortos lelki rokonságban éltek, mintha csak egy család lennének. Mindennek a tetejében, fantasztikus, számomra egészen új volt a külső bulvárok légköre, ahol nyüzsögtek az utcalányok, a stricik és a szélhámosok, körítve az elegáns társasággal, amely teljes erővel törekedett a mulatozásra, megborongva már annak gondolatától is. Egy ebben a környezetben, barátaimmal töltött este során úgy tűnt, mintha itt a világi jólét mind együtt lenne. Esténként rendszeresen beugrottam hozzá munkahelyére, az alsóvárosban. Lassan felkapaszkodtunk a Rue des Martyrs-on, útközben megállva a hentesnél és a fűszeresnél. Aztán Pollak szobájába mentünk. A kis spirituszfőzőn megsütöttük hússzeletünket, amihez jött a

felsőcséges párizsi kenyér és egy szelet Brie - a sajtok királya -, és isteni lakomát csaptunk! Közben barátaink a környező művészvilágból belátogattak hozzánk, aztán elmentünk egy kávéházba biliárdozni. Addigra kilenc óra lett, a táncos helyek kinyitottak és az Elysée Montmartre (a Moulin Rouge túl drága volt nekünk) ragyogó fényei és feliratai hívogattak bennünket, hogy megcsodáljuk La Goulue legújabb kánkánját, aki nagyon népszerű táncos és a spárta virtuóza volt (Keller, a fordító megjegyzése: ő adta a témát és az inspirációt Toulouse-Lautrecnek, amikor az új, elliptikus technikával elkészítette első poszterét a Moulin Rouge-ról (1891), lásd a d'Albi múzeumban látható, előzőleg készült vázlatot). Két pár egyfajta francia négyest táncolt, a „lovag” meglepő testi kicsavarodásokkal, a „hölgyek” olyan magasra lendítve lábukat, amennyire csak lehetséges, míg - mindennek mintegy megkoronázásaként - La Goulue, lábának hatalmas lendületével a kalapot egy gyanútlan, elbűvölt nézőhöz repítette. Első két évem során gyakorlatilag minden szabad estémet ebben a környezetben töltöttem, és a körülményekhez illő társaság szalonjában töltött estéket elpocsékolt időnek tekintetem.

Közben megkezdtem tanulmányaimat Sauzay-nál. A legprimitívebb módon tanított, néhány szempontból még Grűnnél is sokkal alacsonyabb színvonalon. Az idős úriember a második hegedű szolamát játszva kísért bennünket, amikor ifjúkorának hegedűversenyeit - Viotti, Rode, Kreutzer, Baillot (ejtsd: bájo) koncertjeit - játszottuk, és csak kivételesen merészkedett el Saint-Saënsig és Max Bruchig. A kíséretes szokás zenei szempontból nagyon veszélyes, mivel a harmónia természetesen hiányos, teljesen hiányzik a basszus, így egészében ez meglehetősen dilettáns szükségmegoldásnak tekinthető csupán. Ez a fajta oktatás (csakúgy, mint amikor zongorán kísérik a tanítványt) tanítási szempontból is határozottan rossz, már csak azért is, mert elvonja az ember figyelmét a növendék játékától. A helyzeten nem változtat az sem, hogy a korábbi generációhoz tartozó hegedűsök e tekintetben rendkívüli ügyességről adtak számot, aminek manapság már nem vagyunk a birtokában; minden gondolkodó és lelkiismeretes tanár könnyen túl fogja tenni magát ezen a veszteségen. Mindenesetre a jó öreg Sauzay egyáltalán nem tett rám nagy benyomást, sem tanácsaival, sem pedig hegedűjátékával. Másrészt, tárgyilagosan ítélte meg balkézbeli technikai képességeimet és kijelentette, ezen a téren nem tud nekem többet tanítani. Minthogy, sajnos, vonókezelésem is megelégedésére szolgált, tanítása a nüánsokra és egy elavult előadói stílus tanítására korlátozódott, ami számomra, a jövőbe türelmetlenül előretökintő, zöldfülű ifjú számára eléggé komikusnak tűnt. Alapjában véve azonban nem volt

nevetős kedvem; ellenkezőleg, nagyon lehangolt voltam, mivel hamar rájöttem, hogy ez a fajta tanítás nem fogja meghozni a reneszánszt hegedűsi fejlődésben, és a bennem lévő, ellenállhatatlan vágy, hogy előre jussak, így nem nyer kielégülést. Azon tűnődtem, hogyan maradhatnék továbbra is az intézményben úgy, hogy komolyabb tanulmányokat folytathassak. Diáktársaimtól kaptam bizonyos célzásokat, hogy sokan közülük különórát vesznek fiatalabb és rátermettebb tanároktól. Végül is, az intézet négy hegedűprofesszorának életkora együttvéve mintegy 300 év körül volt. A múltjuk miatt tisztelték őket, és az ember

Martin Pierre Marsick, Flesch, Thibaud és Enescu tanára a párizsi konzervatóriumban

csak azért viselte el őket, mert részt akart venni a versenyeken, de senkinek sem voltak illúziói tanításuk gyakorlati értékét illetően. Eldöntöttem, hogy ugyanazt az utat követem, mint kollégáim, és kezdtem alaposan érdeklődni, kit tartanak Párizs legjobb tanárának. A vélemény egybehangzóan Marsick mellett szólt, és egy napon csengettem az ajtaján. Egy hölgy, maga Madame Marsick - amint később megtudtam, - nyitott ajtót, megkérdezte, hogy mit akarok, és amikor elmondtam, hogy órát szeretnék venni, üzleties hanghordozással megjegyezte: „De tudja, hogy hús frankba kerül egy óra!” Miután biztosítottam, hogy a dolog ebből a szempontból rendben van, megbeszélünk egy időpontot, amikor játszhatok a mesternek. A találkozás megelégedésre zajlott le mindkét fél szempontjából, és így, hat héttel Párizsba érkezésem után Marsick magántanítványa lettem, aki döntő szerepet játszott hegedűsi fejlődésben.

Abban az időben, amikor M. P. Marsick (1848-1924) gyámsága alá kerültem, 42 esz-

tendő, középtermetű, megnyerő ember volt. Rokonszenves arcát kis, fekete szakáll szegélyezte, ragyogó, élénk szemei és délies vidámsága elbűvölte társait, főleg a másik nemhez tartozókat. Sok nélkülözéssel teli ifjúság volt mögötte, kezdetben egyházi karénes volt és rendkívül későn kezdett hegedűt tanulni. Befolyásos támogatók révén lehetősége volt előbb Léonardnál, később Massarnál tanulni. Néhány hónapig Joachimtól is vett órákat. Erőssége a vonókezelés volt. Jobb keze a pszichológiai fejlődés mintapéldánya volt, abszolút tökéletes eszköz, még ha staccatójának voltak is hiányosságai. Elbűvölő hangot produkált, ami rendkívüli árnyalatokra volt képes, nagyon fantáziadúsán játszott, amivel állandóan lekötötte az ember érdeklődését anélkül, hogy modorosságha esett volna. Bal keze azonban, úgy tűnt, lemaradozott, valószínűleg a késői kezdés miatt. Időnként úgy látszott, intonációja bizonytalan, és fekvésváltásai sem egészen biztosak, aminek következtében előadásai nem voltak elég kiegyensúlyozottak, és valamivel fiatalabb, liegi iskolai kollégáival, Ysaye-val és Thomsonnal ellentétben inkább örvendett helyi, mint nemzetközi hírnévnek. Párizsban viszont nem volt vetélytársa, különösen kamarazenészként. Kitűnő kvartettjében Eugene Maurice Hayot játszott második hegedűt és Laforge brácsát; az utóbbi alapította meg a párizsi konzervatóriumban a brácsa tanszakot, aminek következtében ma (megj.: 1933-ben) Franciaország neki köszönheti a világ legkiválóbb brácsásait. A kitűnő belga csellista, Loys egészítette ki a kvartettet.

Marsick különleges jelentősége azonban tanári tehetségén alapult. Nyugtalan, önmagával mindig elégedetlen volt, hajtva a tökéletesség utáni vágytól, ösztönző hatást gyakorolva, bőkezű tanácsaival mindig teljes mértékben figyelembe véve tanítványai egyéniségét. Ő tanított meg logikusan gondolkodni, anélkül, hogy veszélyeztette volna a művészet elvégzendő, életszerű munkájának szellemét; és neki köszönhetem azt a fejlődést, aminek hatására később ráébredtem, hogy a művészi tevékenységek legnemesebb része a tanítás. Iránta érzett hálámat mindazért, amire megtanított, nem csökkentette az a körülmény, hogy mint ember, nem tudtam ugyanolyan lelkes csodálója lenni, mint amit a tanár iránt éreztem. Tény, hogy legjobb tanítványai iránt tanúsított magatartása némi kíváncsivalót hagyott maga után, és a velük elért kiváló eredmények miatt érzett büszkeség nem volt mentes a féltékenységtől...

Amikor 1890-ben Marsick először hallott játszani, egyrészt azonnal felismerte tehetségemet, másrészt viszont rátapintott képzelem fájó sebeire: a lassú vibrátóra, és portato játékmódomra a legato helyett. Úgyelt jobb kezemre és tökéletesítette annak funkcionális működését, megtanított a

különféle dinamikai árnyalatok ki-
telezésére, és azzal, hogy átjátszotta előttem
a darabokat, ösztönözte kifejezésre irányuló
igényemet. Előadói stílusa rendkívül közel
állt hozzám, és olyan kifejezésbeli
lehetőségeknek ébredtem tudatára, amelyek
addig csak szunnyadoztak bennem. A távol-
ban egy addig nem is gyanított érzésvilágot
hozott látókörömbe, hogy annak meg-
hódítása érdekében tökéletesítem még nem
elégséges technikámat. Végre megmenekül-
tem az elsenyvedéstől, mint művész, amivel
utolsó bécsi éveim fenyegettek, és áldottam
azt a pillanatot, amikor elhatároztam,
hogy levonom az egyetlen helyes követ-
keztetést a párizsi konzervatóriumban
uralkodó, csalódást keltő körülményekkel
kapcsolatban.

Hogyan is tudná most megérteni valaki,
hogy - a francia hegedűjáték kétségtelenül
magas színvonala ellenére - a konzervatóri-
umi oktatást négy pátriárkára bízták, nem
pedig olyasvalakire, aki még ereje teljében
jogot formálhatott volna e különleges kitün-
tetésre? Ezt nem nehéz megmagyarázni. 150
éven át minden francia hangszeres muzsik-
us úgy tekintette a „professeur au conserva-
toire” - kinevezést, mint művészi és társadal-
mi pályajutásának megkoronázást. Mégis,
ezt a tevékenységet olyan rosszul fizették,
hogy azt szinte tisztelteltbeli állásként lehetett
felfogni. Az én időmben minden tanár 1500
arany frankot kapott évente, ezért cserébe
360 órát kellett adnia, ami mintegy négy
frankot tesz ki óráként.

A tanár számára az erkölcsi tekintély
jelentett kárpótlást, hogy az ország vezető
tanárainak hadrendjéhez tartozik, azzal a
hallgatólajos joggal, hogy a legmagasabb
díjat (akkoriban 20 frankot) számítja fel egy
magánóráért. Amint egy ilyen állás
megüresedett, intrikus játék vette kezdetét,
ami Franciaországban, a pártfogók és
összeköttetések hazájában különösen
könnyörtelen volt, és amelyben inkább a leg-
talpraesettebb, mint a leginkább arra méltó
érte el a kívánt célt. Nincs egyéb magyarázat
arra, hogy például Hayot, aki kétségtelenül a
századfordulón az egyik legkiválóbb francia
hegedűs volt, soha nem volt az intézmény
tanára, miközben a meglehetősen közép-
szerű Lefort lett Dancla utóda, és közel 25 évig
töltötte be ezt a posztot. Amint egy tanárnak
sikerült bekerülni a tanári karba, erősen
ragaszkodott állásához egészen addig,
amikor fél lábbal már a sírban volt. Dancla
75 éves volt, amikor rábírták a nyugdíjba
vonulásra, mire egy borssúrát tett közzé,
amelyben élesen támadta az igazgatóságot, a
század legnagyobb gyalázataként csetelve
nyugdíjazását. Bertheliennek, aki elismerten
igen jó képességű ember volt, teljesen vakon
kellett nyugdíjba mennie, amikor már csak
segítségül tudott közlekedni. Tanárom,
Sauzay ugyancsak nagy igazságtalanságnak
tartotta, amikor 84 éves korában át kellett
adnia helyét Marsicknak.

Hogy micsoda elsőpró eredményt tudott

elérni egy elsőrangú tanár ezen a poszton,
ezt Massart és Marsick példája mutatta:
Marsick öt évnyi idő alatt tanította Thibaud-
t, Enescut és engem....

Közben gyorsan és készséggel hozzáso-
koltam a párizsi élethez. Mivel mind a konzerv-
vatóriumban, mind pedig otthon csak fran-
ciául kellett beszélnem, hamar kezdtem
magamba szívni a nyelv szellemét,
ugyanakkor a Montmartre-on bőven volt
lehetőségem a párizsi argot megtanulására.
Társadalmi kapcsolataim főként a Deutsch
családnál töltött estekre korlátozódtak, ahol
azonban, mint afféle szegény, idealista
muzsikus, nagyon magányosnak éreztem
magam. Ugyanakkor, bemutatnak néhány jó
helyzetben lévő, zenekedvelő családnak, ami
már jobban tetszett. De leginkább a
Montmartre volt kedvemre. Itt hason-
szőrűek, olyan emberek között voltam, akik
nem nyomasztottak anyagi főlényükkel.
Persze, természetesen igyekeztem elsmo-
fordálni az előkelő társaság elől minden
lehetséges és nem lehetséges kifogással;
emiatt csakhamar olyan hírem kelt ismerő-
seim között, hogy igen megbízhatatlan fickó
vagyok.

Sausay osztályában csak egy komoly
vetélytársam volt, egy fiatal, orosz,
ogyesszai leány, akit Sophie Jaffének hívtak;
különböleg nem volt valami vonzó, de tehetség
szempontjából a kiválasztottak közé tarto-
zott. Persze már az első vizsgakoncertjén,
1892-ben egyedül vitte el az első díjat. A
rákövetkező években eltűnt a látókörömből,
míg 1897-ben, Berlinben váratlanul ismét
felbukkant, több koncerten szenzációt
kelte. De nem aknázza ki sikerét, nagyon
hamar eltűnt, férjhez ment, és úgy látszott,
egyszer s mindenkorra, tovább. Egészen
addig, amikor 25 évvel később, az I.
Világháború alatt, egyik zürichi koncertem
alkalmával találkoztam vele, ahová
Oroszországból menekült. Azóta semmit
sem hallottam róla. Bár nem tartozott a leg-
muzikálisabb hegedűsök közé, minden
bizonytal kora legnagyobb női virtuóza volt:
nevének nem kellene teljesen a feledésbe
vesznie.

Eltekintve tőle, az osztály csak másod-
rendű hegedűsökből állt, olyan párizsi fiat-
alokból, akik gyakran rövidítették le a ta-
nulási időt egy biliárd-játszmával a
szemközti kávéházban. Az édesanyák kara-
akik a világ kincséért sem engedték volna el
leányukat egyedül a konzervatóriumba -
fapadon üldögélt, harisnyát kötögetve, mivel
az intézet erkölcsi hímeve távolról sem volt
kifogástalan, és közismert tényként
könyvelték el, hogy a dráma-, és ének-osztá-
lyok tanárai nem riadnak vissza attól, hogy a
hivatalos kedvencet saját leánynövendékeik
közül válasszák ki, akik képzésüket gyakran
csak egy idősebb, tehetősebb barátjának köszön-
hették. Mondták azt is, hogy a versenyeket
megelőzően sok zsűritag egyáltalán nem volt
tartózkodó a csinosabb hölgy versenyzők
rájuk gyakorolt hatásával szemben. Viszont

a hangszeres osztályokban a helyzet
alapvetően különbözött ettől, és a konzerv-
vatóriumban eltöltött négy évem alatt nem
tudtam olyan kellemetlen esetről, ami akár a
gyanú árnyékát vetette volna hegedűs vagy
zongorista leány növendéktársaim érényére,
bár kétségtelen, legtöbbször nem volt valami
szemrevaló...

Erre az időszakra esett kamarazenészi
működésem kezdete is. Egy magyar Grün-
növendék, név szerint Léderer Dezső,
jóképp, mintegy harminc éves, közép-
szerű hegedűs meghívott, legyek második hegedűs
újonnan alakított kvartettjében, természet-
esen fizetés nélkül. Elfogadtam a meghívást,
és így sok, átlagos nehézségű kvartettet
ismertem meg. Több zártkörű koncertet
adtunk, de a rokonok erőteljes támogatásá-
val. Ekkorra már azonban technikám messze
felülmúlta az első hegedűsét, és csakhamar
elment a kedvem a tevékenység folytatásától,
főleg, hogy a zenekar próbái, amelynek tagja
lettem, minden rendelkezésemre álló időmet
lekötötték. Első párizsi évem alatt szabad-
időmben nem bajlódtam művészekkel és
koncertekkel. Időmet megosztottam hegedűs
tanítványaim, az olvasás és különféle egyéb
időtöltések között. A külföldi tanulók csak a
második év végén nevezhettek be a
versenyre, de én nem terheltem magam ezzel,
amire július végén került sor, hanem három
hétrel korábban, a nyári szünetben hazautaz-
tam szüleimhez, akik nagyon örültek, hogy
mind a hegedülésben, mind pedig emberileg
mennyit fejlődtem. A „párizsi” ember dics-
fényével övezve, jelentősen növekedett meg-
becsültségem a hozzám hasonló korú moso-
niak között. Az óriási nagyváros - ahonnan
éppen megjöttem - és szülőváros-fészke-
m között lévő kontraszt nagyon mulattatott;
ugyanakkor éreztem, hogy valami titokzatos
kötélék lánccal szülőhelyemhez.
Természetemnél fogva kisvárosi ember
voltam, és az maradtam egész életemben.
Hogy viszonylag korlátozott területen
nagy számú ember gyülemlik össze, ez
nekem nem tűnik természetesnek, úgy gon-
dolom, a természettel való kapcsolat fen-
ntartása egyike életünk legérdemlegesebb
céljainak.

Bár apám nagyon jól tudta, hogy a
hegedülés szempontjából milyen megbe-
csülendő, rendkívüli ösztönzést kaptam
Párizsban, keserűen panasolta, hogy szinte
elviselhetetlen anyagi terhet jelentenek a
tanulmányaimmal együtt járó költségek.
Ezért megígértem neki, hogy amennyire
lehetséges, még szerényebb beosztás szerint
élek majd, másrészt megpróbálok költ-
ségimhez részben hozzájárulni.

Második párizsi évem azzal kezdődött,
hogy egy közel-keleti, idős asszonytól vettem
ki szállást, aki közel lakott a konzervatóri-
umhoz. Szakács volt Camondo gróf házában,
Konstantinápolyban, és most tulajdonosa volt
egy étteremnek, ami egyetlen helyiségből állt,
s ahol főként észak-afrikaiak és törökök által
kedvelt, keleti ételeket lehetett kapni.

Csakhamar elegendő lett ebből az egyhangú kosztból, amiben a főszerepet a különféle módon elkészített rizs játszotta; mivel több konzervatóriumi társam nógatott, hogy hozzájuk hasonlóan lakjam vidám diák-albérletben, kivettem egy szerény szobát a Hotel du Brésil-ben, a Rue Richer-n, egész közel a konzervatóriumhoz, havi 40 frankért. Reggelit - ami egy üveg tejes kávéból vagy kakaóból és egy croissantból (megj. svájci kifli) állt - egy tejszarnokból küldték fel a hotelba és helyezték el közvetlenül az ajtó előtt; a főétkezésre egy étteremben került sor. E minden korlátozástól való függetlenségnek köszönhetően a párizsi művészvilág nagy, testvéri közösségének tagja lettem, melybe ottlétem miatt közvetlenül beletartoztam. A hotelben kispénzű dolgozók és diákok laktak, közöttük néhány muzikus. Hamarosan barátokra leltem, akikkel együtt töltöttem az étkezés alatti időt, ami szerény jellege ellenére szinte lakomának tűnt számunkra.

A következő lépés az volt, hogy tagja legyek valamelyik zenekarnak. Választásom a Lamoureux Orchestra-ra esett, ami a Cirque d'Été-ben, a Champs-Élysées-n adott koncertet a téli időszakban, minden vasárnap. Első hegedűsi állásra jelentkeztem, amit a próbajátékot követően elnyertem. Most már volt rendes állásom, ami hetente 3-4 délelőtti próbát jelentett és a vasárnapi hangversenyt. Minden koncertért 25 frankot kaptam, így havi 100 frank erejéig enyhíteni tudtam az apámra háruló anyagi terheket. Teljhatalmú uralkodónk Charles Lamoureux (1834-1899, megj.: ejtsd: lámuró) karmester, akkor 57 éves, köpcös, tömzsi, energikus és hevesvérű, délről való úr volt, aki hegedűsként kezdte pályafutását és 35 éves korában lépett elő karmesterré. Eredetileg Edouard Colonne kvartett-partnere volt, de később elkeseredett vetélytársak lettek, két, egymással vetélkedő zenekar karmesterei, amelyek ugyanabban az időpontban adtak koncertet. Colonne előadásait szenvedélyesnek és slamposnak, Lamoureux koncertjeit száraznak, de precíznek tartották. De ha megítélésüknél napjaink mércéjét vesszük alapul, mindkettőjüket középszerűként kell elkönyvelnünk.

Lamoureux egyéniségének kiemelkedő vonása volt kíméletlen nyersessége, amelyből teljesen hiányzott a megfontoltság és a kontroll. Kirívó példaként lehet ezt felhozni arra, hogy a franciák közmondásos udvariasága legenda csupán, aminek eredete a túl gyakran használt „pardon!” felkiáltásra vezethető vissza. Valójában nincs még egy olyan ország, ahol az ürülékre vonatkozó és a trágár szavakat olyan könnyedén használnák a mindennapi beszédben, mint Franciaországban. Lamoureux modortalanságát illetően legalább mentségül hozható fel, hogy ezzel mindig olyankor élt, ha a zenekar játékában előforduló hiba miatt bosszankodott. Tapasztalatból tanultam meg, hogy a francia karmesterek nem terjesztették

ki a zenekari muzikusokra az 1789-ben hozott Emberi Jogok Proklamációját. Ausztriában és Németországban a dolgok másként mennek. Bécsben, iskolaéveim alatt, egy Filharmonikus zenekari próbán Richter János annyira elragadtatta magát, hogy egy figyelmetlen másodík hegedűsre - aki túl korán lépett be - rászólt, hogy „szamárr”; a zenekari bizottság lehetőséget adott neki, hogy vagy bocsánatot kér a muzsikustól, vagy pedig benyújtja lemondását. Lamoureux próbái során a támadó jellegű sértések gyors egymásutánban követték egymást, és indulatos dührohamban végződtek, amely alkalmával felnőtt embereket, köztük nagy művészeket hordtak le úgy, mintha iskolás fiúk lennének. A tagok közül némelyik időnként, tiltakozásul szívesen otthagya volna a próbát, de - mintha csak szabályzat írta elő - senki sem mert moccanni. Franciaországban azokban az időkben nem lehetett szó olyan emberi és baráti kapcsolatról, ami Nikisch, Weingartner, Furtwängler, Walter vagy Blech és zenekara között fennállt. Meglehet, hogy a német zenekarok páriját ritkító előadásai nagyrészt annak köszönhetőek, hogy a német zenekari muzikusok nem csupán aggodalmat és időnként csodálatot éreznek karmesterük iránt, de emberi rokonszenvet is; emiatt a szellemi és lelki közösség miatt készséggel alávetik magukat befolyásának, míg a francia muzikusok úgy tekintenek vezetőjükre, mint egy zsarnokra. Hogy a dolgok állása változott-e az utóbbi években, ez kívül esik látókörömön. De saját tapasztalatomból tudom, hogy legalábbis a kiváló francia karmester, Pierre Monteux már nem esik ebbe a kategóriába.

A körülmények, amelyek közepette dolgoztunk, ugyancsak igen kedvezőtlenek voltak. A Cirque d'Été olyan hideg volt, hogy gyakran kellett magunkon hagyni a kabátot. A székeknek, amelyeken ültünk, nem volt támlájuk és a három vagy négy órás próba után sajogtak a tagjaink.

Ami Lamoureux-t, a karmestert illeti, a technikai képességek hiánya volt az első, ami az embert meglepte. Útése esetlen, memóriája nem kielégítő volt. Mindig a partitúrába temetkezve vezényelt. Mivel nem tudott zongorázni, egy korrepetitornak, rendszerint vejének és utódjának Chevillard-nak, vagy a holland szólócellistának, Salmonnak kellett a fejébe verni a művet, zongorán eljátszva. Így aztán, amikor próbálni jött, velünk egyazon időben tanulta meg a darabot; az ezzel járó munka szinte elviselhetetlen volt. Az előadáson túlságosan a nyomtatott kottafejek rabságában volt ahhoz, hogy elérje azt a belső szabadságot, ami alapvető fontosságú előfeltétele a nagyszabású, művészi előadásnak.

Hiányosságainak feltárása azonban nem jelenti azt, hogy vakon mennék el érdemei mellett. Határtalan energiával rendelkezett céljai eléréséhez. Mint a régi gárdából való,

lelkes wagneriánust, őt bízták meg, hogy 1892-ben, első alkalommal elvezényelje a Lohengrint a párizsi operában. Francia sovíniszták megpróbálták névtelen levelekkel megfélemlíteni, egyben utcai zavargásokat szervezve, hogy megakadályozzák az előadást. Azokban a napokban Lamoureux a szokottnál is izgatottabb volt, és az egyik próbánk alkalmával váratlanul előhúzott a zsebéből egy revolvert, meglengette, és így kiáltott fel: „Ha megtámadnak, én készen állok!”

Bár karmesterként és muzikusként nem tartozott az elithez, betanító karmesterként mintaszerű volt. Jól ismerve, hogy minden zenekari muzikusban van egy természetes ellenszenv, hogy hangszerét gondosan a többiekhez hangolja, nem röstelt egyenként odamenni a 120 tagú zenekar minden tagjához koncert előtt, hegedűvel a kezében, hogy minden hangszerét gondosan ellenőrizzen. Biztos, hogy azóta sem volt ilyen precízen behangolt zenekar. Napjaink nagy amerikai zenekaraire kell hivatkoznunk, ha meg akarjuk találni azt a minőséget és vonóslétszámot, ami Lamoureux-nak állt rendelkezésére: 14 első hegedű, 14 második hegedű, 12 brácsa, 12 cselló és 12 nagybőgő. A hegedűsök főleg a fiatalok közül kerültek ki, viszont az első pultnál ült az öreg Dancla, a belga Houflack, aki ideális zenekari koncertmester volt, de később egészségi állapota súlyosan megrendült; Geloso, Párizs egyik legjobb hegedűse; a dél-amerikai Rivarde; az akkoriban a hegedűs világ nagy reménységének tartott holland Kossmann, aki később hosszú éveken át volt koncertmester és karmester Essenben; Capet (megj.: kápe), aki a nevet viselő világhírű kvartett vezetője lett, és még sok más, jövőre nagy művész. Engem a hatodik pulthoz ültettek. A brácsások szólamvezetője a belga Waffelghem volt, a csellistáké a kiváló Salmon; a fafüvősök, a zenekar primadonnái - akikkel még Lamoureux is kesztyűs kézzel bánt - egyszerűen ideálisan működtek, akárcsak a kürtösök.

A karmester kellemetlen viselkedése ellenére lelkesedésünk mértéke kiolthatatlan volt. A klasszikus szerzők műveit meglehetősen unalmasan tolmácsolta, de Wagner és Brahms - előadásai valósággal tűzbe hoztak. Az egyik reggelen különös művel találkoztunk a kottaállványunkon, ami a Don Juan címet viselte, és Richard Straussnak hívták szerzőjét. Azt hittük, Johann Strauss egyik fia. Senki sem ismerte. A próba elkezdődött; a szokatlan, barokkos hangzású futamok nevetésre készítettek bennünket. De Lamoureux így szólt: „Uraim, ne nevéssenek, ez a fiatal komponista Meiningenben karmester, és egy napon róla fog beszélni a zenei világ.” Néhány nehéz részt otthon kellett kigyakorolnunk, és hogy rákényszerítsen bennünket e részek megtanulására, Lamoureux megfenyegetett bennünket, hogy a következő próbán minden

hegedűssel egyedül fogja eljátszatni a gyors futamokat, amint az egyszer valóban megtörtént a „Tűzvarázssal“ a Walkürből, ami az igazat megvallva szinte lejátszhatatlan. Mindenesetre buldózerszerű módszere a legmagasabb fokra hevítette becsvágyunkat, és mindenki igyekezett a legjobbat nyújtani a próbákban és a koncerteken.

Lamoureux nemcsak jellemvonása volt a művészet feltétlen szeretete, nem törődve a világ megbecsülésével, a hírnévvel vagy a pénzzel - ez utóbbira mellesleg nem is volt szüksége; felesége egyik fő részvényese volt az „Eau du Dr. Pierre“-nek, a világ egyik legszélesebb körben használt szájvíze gyártójának, és így rendkívül gazdag volt. A Wagner iránti franciaországi rajongás első időszakában olyan előadások voltak, mint a Liebestod (megj.: szerelmi halál) Amalie Materna-val, amikor a karmester, a szólista, a zenekar és a közönség is könnyezett a meghatottságtól. Az is Lamoureux alatt történt, hogy megismertem és megszerettem Brahms II. és III. szimfóniáját és a Schumann szimfóniákat is, amelyek iránt Lamoureux elfogult volt. A klasszikus német repertoár rendszeres részét képezte műsorunknak, Beethoven IX. szimfóniáját évente legalább egyszer előadtuk. Másrészt, Lamoureux többé-kevésbé érzéketlen volt a francia iskola iránt. César Franckot nem szerepeltette a műsorban, még Berlioz is - akinek Faust elkárhozása c. műve monopolhelyzetben lévőknek tűnt - csak rövid részletek erejéig került előadásra. Vincent d'Indy néhány korai műve, Boellmann szimfonikus variációi csellóra, egy alkalmi Chevillard-mű, egy kis Chabrier, Massenet és Charpentier Impressions d'Italie - ez volt minden, amit akkoriban a francia zenéből megismertem. Mégis, zenei látóköröm igen jelentősen bővült ezalatt a két, zenekarban töltött év alatt; azonkívül zenekari rutint szereztem és igen magas fokra jutottam a lapról játékban.

Lamoureux-höz fűződő személyes kapcsolataim sok kívánnivalót hagytak maguk után. Nem állhattam faragatlan modorát és gyakran fenyegtettem, hogy otthagynom a zenekart, ha nem változtat irántam tanúsított viselkedésén. Így aztán fékezte magát, mert nem akart elveszíteni első hegedűsei közül. Egy napon azonban, egy próbán, amikor Melba énekelt (megj.: Nellie Melba, 1861-1931, skót származású, világhírű koloratúra szoprán, 1886-ban egy évig Párizsban tanult Mathilde Marchesinél), puldtársam felé sutogva fejeztem ki csodálatomat ez iránt a szép hölgy iránt, mire Lamoureux néhány nekem címzett, nemigen hízelgő szót sziszegett a fogai között, s erre - fenyegetésemnek megfelelően - szó nélkül felálltam és örökre otthagytam a zenekart. Az, hogy ilyen rossz példát mutattam, Lamoureux-nek még kevésbé tetszett. Előbb szökéssel vádolt meg, de végül úgy tűnt, tudatára ébredt hibájának és behúzza

szarvait; mégis, úgy váltunk el, hogy nem békültünk ki.

Lamoureux jelentősége abban állt, hogy sikerrel próbálta elhelyezni a Beethoven utáni időszak német zenéjét a francia zenei térképen. Ráadásul megkísérelte kínosan lelkiismeretes, valóban pedáns zenekari fegyelemmel ellensúlyozni azon időszak francia zenekarainak slamposágát. Ha Habenecké az érdem, hogy a XIX. sz. elején megismertette a franciákat a Beethoven szimfóniákkal, beleértve a kilencediket, és ha Pasdeloup (ejts: pádölu) szerettette meg honfitársaival Wagnert, Lamoureux, mint Wagner, Brahms és Richard Strauss zenéjének félelmet nem ismerő harcosa, és mint zenekari karmester, hazája zenekultúrájának tett szolgálatot, amit nem szabad alábecsülni.

Hogy a kép teljes legyen, két másik zenekari tevékenységet kell említenem párizsi tartózkodásom alatt. Az első, ami még Lamoureux zenekarához való bekerülésemet követően is tartott, a d'Harcourt Concerts-nél a második, később az első koncertmesteri poszt... A próbákat a Lamoureux zenekar próbái után tartották, amelyeket általában koncert követett, így voltak napok, amikor nyolc vagy kilenc órát töltöttem zenekari játékkal. Mivel valóban szükségem volt rá, hogy minden időmet a soronkövetkező konzervatóriumi verseny előkészületeire fordítsam, 1893 tavaszán mind d'Harcourt, mind Lamoureux zenekarától megváltam. Az előbbi zenekarnál utódom a kiváló velencei hegedűs, Guarneri lett.

Párizsi tartózkodásom ötödik évében néhány hónapra elfoglaltam a Jardin d'Acclimation (megj.: növény és állatkert) népszerű, vasárnapi hangversenyeinek első koncertmesteri posztját, amelyeket a korábbi nagybőgő-játékos, Pfister vezényelt, és nagy közönség előtt zajlottak. Itt játszottam először a nagyszabású szőlőművet, a Godard Concerto romantique-ot zenekarral (megj.: Benjamin Godard, 1849-1895, Rebernél tanult zeneszerzést és Vieuxtemps-nál hegedűt), és ezzel végződött zenekari tevékenységem Párizsban.

Flesch 1890 és 1896 között olyan kiváló hegedűsöket hall Párizsban, mint Sarasate, Ysaye, Hugo Heermann és Ondříšek. Az 1891-ben alakult, világhírű Cseh vonósnégyes (Hoffmann, Suk, Berger, Nedbal) párizsi vendégszereplése szinte forradalmasítja a francia muzikusok kamarazenélésről vallott addigi elképzeléseit. De kövessük tovább Flesch visszaemlékezéseit.

Harmadik, Párizsban töltött évem elején végre nyugdíjazták Sauzay-t. Helyét Marsick vette át, és így havi hat alkalommal lehetőségem nyílt rendszeres oktatásban részesülni általa, mivel eddig csak alkalmadtán adott nekem órákat. Ettől az időtől

számítható zavartalan fejlődésem és éretté válásom. Egyfajta művészi közösség jött létre közöttünk, s ez mind játéka, mind pedig magyarázatai révén mind szorosabbá vált. Kezdtém függetlenül gondolkozni és érezni; a növendék fokozatosan művésszé vált. Technikai képzettségem biztos alapokon nyugodott, miközben egyéniségem vonásai még határozottabban törtek a felszínre. A zongorás kamarazenében is kezdtém otthon érezni magam, mivel első díjam kötelezett, hogy részt vegyek a kamararókon, ahol valamennyi zongoristát és vonós hangszerest megismertem, akik hozzám hasonlóan díjat nyertek a versenyen. A kamarazene tanszak vezetőjének, Benjamin Godarnak (1849-1895) neve ma már csaknem teljesen feledésbe merült. Időnként hallani lehet némelyik kávéházban vagy másutt a „Berceuse“-t (megj.: bölcsődal) Jocelyn c. operájából, és az embert ámulatba ejti e vonzó dallam frissessége és ihletettsége. Godard koraérett „csodagyermek-komponista“-ként indult, akit gyermekkorában az eljövendő francia Mozartnak tartottak... Mint ember, rendkívül gyengéd és halkszavú, barátságos és sápadt kinézetű volt. Fiatalon hunyt el, tüdőbajban.

Művészi fejlődésem szempontjából fontos volt, hogy most már lehetőségem volt megismerkedni Beethoven, Schumann és Saint-Saëns zongorás kamaraműveivel csakúgy, mint néhány csinos kollegánóval. Flörtöltünk, legalábbis addig, amíg azt anyukáik, tanáraink és az idő szelleme engedte, igen ártatlanul és romantikusan, de mindenesetre olyan nagy élvezettel, ami ezt az osztálytermet a legnépszerűbb találkahellyé tette a fiatalok számára.

Flesch itt ismerkedik meg a fiatal Louis Hasselmanns családjával, akinek családja a későbbiek során oly sokat jelent majd számára. A korábban karmester Hasselmanns nagypapáról Richard Wagner önéletrajzi írásában, a Tannhäuser 1860-as évek elején történt strassbourgi előadása kapcsán igen dicsérőleg emlékezik meg. Fia a kor leghíresebb hárfása, a berlini Bilse Orchester tagja. Az ő fia volt Louis, a cselista, lánya, Marguerite mind hárfán, mind zongorán egyformán jól játszott, ráadásul szépen énekelt.

Amikor először megláttam Godard tantermében, rögtön elbűvölt személyiségének varázsával, s ez a benyomás a baráti kapcsolat révén hamarosan elmélyült.

Hasselmannsék minden hétfő estét vacsora után a zenének szentelték. Klasszikus vonósnégyesek és zongorás kamaraművek hangzottak el többé-kevésbé csiszolt előadásban. Marguerite és én nagy kedvünket leltük a César Franck szonátában, ami akkor még nem elcsépel, drágadó darab volt, amibe beleadtuk mindazt, amit nem mertünk elmondani egymásnak. A mai

fiatalság nehezen fogja megérteni, hogy bár mély kapcsolat fűzött bennünket egymáshoz, soha egy szó sem zavarta meg kapcsolatunk ártatlanságát. Kapcsolatunk amolyan amitié amoureuse (megj.: szerelmi barátság) volt, amiben azonban a baráti elem volt túlsúlyban... Eltekintve néhány fiatalkori flörtől, Marguerite volt az első nő, aki iránt lelki vonalmat éreztem.

Az iskolával szemben volt a Crémérie du Conservatoire, ahol rendszeresen étkezni lehetett. Lehetett itt találni mindenféle hangszerjátékost, akik a konzervatóriumban tanultak, csakúgy írókat, festőket, köztisztviselőket, sőt még kissé nagyravágyó sarlatánokat is. Étkezés után a családias érzületű tulajdonosnő, Madame Lechat csendben lejátszott egy kártyapartit, aminek a kávé volt a tétje, miközben néhányan közülünk a lányával flörtöltek, aki a pénztársztalnál ült. A Crémérie - hosszában és széltében olyan, mint egy modern étkezőkocsi - a legmeghittebb törzshely volt, amivel életemben találkoztam. A rendkívüli vitalitás és a fiatalos jókedv volt a fűszer, ami a különféle ételeket ízletessé tette. Csak állandó vendégek voltak. Ha történetesen egy idegen néha betoppant, tőlünk telhetően mindent elkövettünk annak érdekében, hogy ne jöjjön ismét. Itt történt egyébként, hogy a jövőendő ünnepeltjei, mint Ravel, Cortot és Thibaud lovagi címet nyertek el a párizsi művészvilágban, míg jómagam igaz barátokra leltem a besan(oni Schiedenhelm testvérekben, akik képzett zenészek voltak, egyikük csellista, a másik zongorista. Hölgyek - általában énekes növendékek - is csatlakoztak néha társaságunkhoz és emlékszem, egyszer hogyan elhidegült miattam egy ilyen kényes fülemüle egy másik vendégtől, aki jogos elégedetlensége miatt nekifogott egy nekem szóló, sértegető hangvétellű képeslap írásának. Ökölvívó mérkőzés formájában követeltem elégtételt, ami másnap estére lett kifizetve. Kissé remegtek a térdeim, amikor a kijelölt órában bátran benyitottam a Crémérie-be, hogy összemérjem erőmet riválisommal. De bátorságom cnyerte jutalmát, mert ellenfelem jobbnak látta odébb állni.

Ezt követően viszont ráébredtem, hogy általános fizikai állapotom kívánnivalókat hagy maga után. Elhatároztam, hogy vívni kezdek, és egy hónapon át gondosan eljár-tam egy vívóterembe; de csakhamar úgy ítéltam meg, ez merevedést okozhat csuklóm-ban, ami végső fokon arra készítetett, hogy felhagyjak ezzel a nemes sporttal. Ekkor belevetettem magamat a francia stílusú ökölvívásba, a „savate“-ba, ami a kéz és a láb kombinált használatát jelenti, mely durva sport, félelmetes fegyver támadásban és védekezésben. Itt három hónapig álltam a sarat, sokat fejlődtem és éreztem, hogy el tudnék banni bárkivel, aki éjszaka megpróbálná az utamat állni. Végül azonban csuklóm megint arra készítetett, hogy felad-

jam a sport eme válfaját, és csak az úszás, a hegymászás és a kerékpározás lettek azok a sportok, amelyekhez hűséges maradtam.

Nagyjából ebben az időszakban történt, hogy ellátogattam egy játékbarlangba. Szállodámmal szemben volt egy kis kávézó, ahol néha ebédeltem. Kétes, kozmopolita társaság tartotta itt összejöveteleit. Bevezettek a pókerjáték rejtelseibe és csakhamar nem tudtam ellenállni ennek a szenvedélynek. Emlékszem, egyszer 12 órán keresztül játszottam szünet nélkül. Majdnem egy teljes évig tartott ez az örület. Minden szabad estét a fullasztó kávéházi légkörben töltöttem, míg hajnali kettőkor ki nem raktak bennünket. A játék tétjei életkörülményeimhez viszonyítva túl magasak voltak; de végül olcsón jöttem ki belőle. Ez a láz olyan gyorsan tűnt el egy napon, mint amilyen hirtelen jött, és azóta is védett vagyok a kicsapongó életmóddal szemben. A rulett és a bakkara untat, csak a számítást igénylő játékok, mint a bridzs vagy a skat tudnak lekötöni.

Nyolc héttel a vizsgakoncert előtt kiköltöztem Asnieres-be (megj.: akkoriban Párizs környéki falucska, ma a főváros egyik külső kerülete, a központtól É-nyugati irányban, a Szajna mellett), mivel a lehető legalaposabban fel kellett készülnöm az elkövetkezendő erőpróbákra, ami már önmagában is nehéz feladat Párizsban. A legjobb kilátásaim voltak, mivel egy Marsick növendék, Fernand Halphen rendelkezésemre bocsátott egy, a mester kései időszakából való Stradivarius hegedűt, a „Le Sicilien“-t. A kötelező darab az első tétel volt Viotti 29. koncertjéből; ez önmagában alig adott lehetőséget számomra hegedűsi képességeim bemutatására, mivel a műtechnikai szempontból megmaradt a XVIII. század szintjén, és nem nyújtott lehetőséget semmilyen összetettebb jellegű zenei és technikai megoldásra.

Fő vetélytársam Lucien Capet volt, aki már öt évet töltött el az intézményben és öt tartották az esélyesnek. Igaz, hogy csak második alkalommal versenyeztem, de Marsick irányításával meglepően sokat fejlődtem, és a közvélemény szerint az első díjat okvetlenül kettőnk között kellett volna megosztani. Az igazat megvallva, szüleimet is bízattam a kilátásokat illetően.

A versenyen nagyszerű formában voltam, de - egyhangú szavazással - csak második díjat kaptam, míg a nem megosztott első díj Capet-é lett. A közönség véleménye szerint legalábbis egyenrangú voltam Capet-val, de - mivel még folytattam tanulmányaimat - a zsűri különleges kitüntetéssel kívánta díjazni a francia hegedűst, akinek már volt bizonyos hírneve a zenei világban, miközben tudatosan tették a külföldit a második helyre azzal az indokkal, hogy „ő tud várni még egy évet.“ Meg voltam döbbenve, és az eredményhirdetést követő fél órában életem legnagyobb csapásának tartottam viszonylagos

balsikeremet. Így történt azonban, hogy a zsűri igaztalan döntése rendkívül jótékonyan hatott művészi fejlődésemre, mivel még egy teljes évre Marsicknál maradtam, nyugodtan tökéletesítve játékomat. Később ez a tapasztalás mutatta meg, hogy semmilyen körülmények között nem vagyunk képesek objektív ítéletet alkotni az események életünkre gyakorolt jelentőségéről egy bizonyos esemény kapcsán.

Másnap reggelre már megnyugodtam annyira, hogy a 35 versenyző közötti, második legjobb besorolásomat már nem is tartottam olyan szégyenletesnek. De a kilátás azonban, hogy bukott versenyzőként kerülök szüleim elé, elviselhetetlen volt, és eljátszottam a gondolattal, hogy nem megyek haza a nyári szünetre. De akkor nem voltak meg hozzá az anyagi lehetőségeim, hogy a teljes időt Franciaországban töltsöm. Ebben a kiút-talan helyzetben elhatároztam, hogy barátomhoz és riválisomhoz, Capet-hoz fordulok tanácsért. „Nincs ennél egyszerűbb” - jegyezte meg. „Éppen most kaptam egy ajánlatot, hogy játsszam Limoges legjobb kávéházában. De képzelheted”, mondta naiv önbizalommal az újonnan megkoronázott díjnyertes, „hogy a jelenlegi pozíciómban lehetetlen, hogy ezen a vonalon folytassam tovább. Ha szeretnéd, bármikor megkaphatod az állást.” - „Feltételek?” - „Napi kilenc frank. Koncert minden este 8-tól 12-ig. Vasárnap és munkaszüneti napokon matiné. Esténként három üdítőital.” - „Igen, de nem gondolod, hogy eléggé lealacsonyító számomra ilyen foglalkozást űzni?” - „Na és? - Nem kell elmondani senkinek. Azonkívül csak két hónapig tart.” Nem kellett sokat gondolkodnom, aláírtam az elem tett szerződést. Szüleim szíve összetört volna, ha tudják, hogy fiúk kávéházban készül játszani, mégha rövid időre is. Írtam nekik egy történetet egy nagy nyári zenekar koncertmesteri állásáról. Különben meg kell mondanom, nagyon érdekes volt számomra valami egészen mást tanulni... Más népektől eltérően, a franciák soha nem tekintették ezt a foglalkozást lealacsonyítóknak, még ha természetesen nem is tartották azt különösebben tiszteletet parancsolóknak sem. Capet, Thibaud és sokan mások kávéházakban rakták le szólókarrierjük alapjait; ez a foglalkozás nem volt teljesen ismeretlen számomra. Minthogy azon konzervatóriumi növendékek egyike voltam, akiknek voltak szabad estéik, gyakran ugrottam be kollégáim helyett kávéházakban, varieté showkban vagy operettelőadásokon, bár nem voltam különösebben népszerű a színházi karmesterek előtt, mivel ahelyett hogy a karmesteri pálcán tartottam volna a szememet, a színpadot szoktam nézni, ha a darab, vagy annak egyik szereplője felkeltette különös érdeklődésemet. Azokban az időkben még lehetett hallani kiemelkedő szólistákat is egyes kávéházakban...

Így aztán két hónapra szakiparos vagy

mindenes muzsikussá váltam, egész létemet az álláshoz igazítva. Az „ensemble“ egy belga zongoristából, egy idősebb második hegedűsből és egy csellistából állt, aki kórházi bútorokkal kereskedő ügynökként is tevékenykedett. Partnereim igencsak mérsékelt erőt képviseltek, és az első pillanattól különleges helyzetet foglaltam el közöttük. Programunk különféle darabokból állt - nyitányokból, opera-fantáziákból, népszerű keringőkből, valamint a repertoáron lévő szólódarabokból. Mivel - mintegy alapelveként - előzőleg nem néztem át a darabokat, hanem mindent lapról játszottam, ügyes lapról olvasónak kellett lennem, bátorságot mutató hangszerkezelési technikával, ha nem akartam a váratlan kadenciák vagy szeszélyes futamok csapdájába esni. Itt tettem szert arra a rendkívüli lapról olvasási készségre, ami később sok komponistát elképesztett.

Bár rendszeres gyakorlásra nem lehetett gondolni, technikám számára ez az időszak nem járt semmilyen ártalommal; ellenkezőleg, nemcsak hogy szükségszerűen kicsiszolta koordináló képességemet (vagyis azt a képességet, ami a vizuális benyomást a lehető leggyorsabban a megfelelő fizikai mozgássá alakítja át), de valójában még tovább fejlesztette hangképzeletemet. Technikai fölényemnek köszönhetően a hallgatóság kizárólag rám összpontosította érdeklődését, és kénytelen voltam olyan gondosan végezni munkámat, mint a szólistai tevékenységet. Soha nem engedhettem meg magamnak azt a luxust, hogy kényelmesre vegyem a dolgokat, ahogy az ember zenekarban szokta. Így aztán új tevékenységem művészi fejlődésem szempontjából nem járt semmilyen veszéllyel - nem így morális egyensúlyom vonatkozásában. Most megtapasztaltam egy ellenszenves tevékenység demoralizáló hatását. Körülbelül délig nem keltem fel; közvetlenül ebéd után az időt csendes kártyázással töltöttem a kávéházban, aztán, ha jó volt az időjárás, lementem a folyóra úszni, majd az estig terjedő időszakot mindenféle kikapcsolódással töltöttem, míg 8 óra felé elmentem munkahelyemre, ahol már várt a közönség az elkövetkezendő zenei élvezet reményében. Még valóban vannak olyan emberek Franciaországban, akik az efféle helyekre elsősorban a zene kedvéért mennek el, ugyanakkor isznak egy kávét, elolvassák az újságokat, beszélgetnek barátaikkal, sőt lejátszanak egy jó zajos kártyapartit. Zenei kínálatunk éjjel felé ért véget, de szokás szerint nem feküdtem le hajnali 3 vagy 4 óra előtt.

Manapság, sok év elmúltával egészen másként foglalkozom állást e zenei gyakorlattal kapcsolatban. Akkor, mint koncertező előadónak, ez egyszerűen egy lehetséges foglalkozás volt csupán. Még a tanítást sem tekintettem többnek, mint fejőstehénnek, biztosítva számomra az anyagi erőforrá-

sokat, ami később majd lehetővé teszi, hogy kizárólag a koncertező tevékenységnek szenteljem életemet. Ma már tudom, hogy a kávéházi vagy éttermi muzsikusi foglalkozás igen gyakran nem szabad választás dolga, hanem keserű kényszer idézi elő. Hányszor volt alkalmam segíteni és tanácsokkal ellátni tanítványaimat e tekintetben, és legfőképpen vigasztalni őket!

Október elején tértem vissza Párizsba. Állandó vendége lettem a Crémérie-nek, és így volt okom, miért kerülöm a baráti Deutsch családnál tartott esti összejöveteleket. A Lamoureux zenekari állásról való leköszönésem miatt bekövetkezett bevétel veszteség ellensúlyozásaként intenzív tanítással kárpótoltam magam. Hasselmanns mama ösztönzésére több trióhangversenyt adtam Luissal és egy zongoristával, melyekre jegyeket árusítottunk ismerőseink között. Egyidejűleg - Marsick ösztönző irányításával - elkezdtem megteremtteni egy komoly repertoárt, amelyben azonban ebben az időszakban a virtuóz darabok voltak túlsúlyban.

Hasselmannsék otthona még mindig kedvenc társadalmi elfoglaltságaim között szerepelt. Szintén itt ismertem meg egy fiatal, mulatságos festőt, Meyert, akivel csakhamar barátok lettünk. Javasolta, béreljem ki stúdiólakásának egy részét a következő évben, és lakjunk együtt. Úgy döntöttem, a konzervatóriumi verseny eredményétől függően határozok erről.

E harmadik verseny nagy pillanata egyre közeledett. A kötelező mű Kreutzer 19. koncertjének első szólórésze volt, a darab saját egyéni képességeimet tekintve éppoly kedvezőtlen választás volt, mint az előző évben előírt mű; ami a darab technikai kivánalmait illeti, minthogy a XIX. sz. elején íródott, hogy úgy mondjam, a bécsi konzervatórium előkészítő osztályainak tananyagába tartozott. Ha visszagondolunk rá, hogy ebben az időben Bruck, Saint-Saëns, Brahms, Csajkovszkij, Goldmark, Dvořák és Lalo koncertjei mind kaphatók voltak, nem beszélve Bach, Mozart és Beethoven klasszikus koncertjeiről, nehezen érthető azon körök gondolkodásmódja, a 83 éves Ambroise Thomas igazgatóval az élükön, akik mumifikálódott, középszerű zenei értékeket felmutató, rendkívül egyoldalú művekkel merésztették felmérni a fiatalabb generáció képességeit. Micsoda áporodott légkör egy olyan intézményben, amit múltbéli erényei és hagyományai alapján a világ első tanintézetének tartottak! Mivel ilyen feladatokat adtak, a nagy tehetségek szükségyszerűen hátrányba kerültek, a középszerűség volt kelendő; nehéz a különbségeket kimutatni, és a művészi pártatlanság kudarca aligha elkérülhet.

A kötelező mű ellenére azonban egyhangúan első díjat kaptam; bizonyos fokig lapról olvasásomnak köszönhettem, amely a szakemberek véleménye szerint ritkán hall-

hatóan tökéletes volt - közvetve két hónapos, Limoges-ban töltött kávéházi gyakorlatom eredményeként. Viszont meg kellett osztanom a díjat a lyoni Rousillon kisasszonnyal, aki a továbbiakban nem gyakorolt hatást a zenei világra. A túlzottan nacionalista zsűri tűrhetetlennek tartotta teljesen kirkeszteni a francia tényezőt a legmagasabb kitüntetésből.

A franciák szemében a külföldi alsóbrendű, egzotikus állatfaj, aki - bármilyen különös, egyáltalán nem tud franciául, vagy csak bizonyos szinten, rosszul - megtűrt vendég. Az 1890-es évek végétől nem szorozdottak külföldieket a párizsi szimfonikus zenekaroknál. Ezzel szemben a Berliini Állami Operában még 1931-ben három osztrák koncertmester foglalta el az első pultokat. A Berliini Filharmonikus Zenekarnál pedig a koncertmesterek mindig kizárólag külföldiek voltak: osztrákok, magyarok, csehek, dánok, hollandok, stb. 1784-ben történt alapítása óta soha nem tanított külföldi a párizsi konzervatóriumban, noha a berliini állami zenei Hochschulen többek között a következő külföldi professzorok voltak 1900 óta: a zongora tanszakra a magyar Dohnányi, az orosz Kreutzer, a svájci Lutschg és Fischer, a holland Petri, az osztrák Schnabel; hegedű tanszakra a francia Marteau, az osztrák Deman, Wolfsthal és Rostal, és jómagam (magyar); miközben 12 éven át (1920-1932) az osztrák Franz Schreker töltötte be az igazgatói posztot. Még 1931-ben a Mendelssohn díjat két lengyel kapta, 1929 és 1932 között a Moliere díjat egy magyar, egy dél-amerikai és egy orosz nyerte. Igaz viszont, hogy a külföldiek előnyben részesítése annak volt köszönhető, hogy kiválóbbak voltak az akkori német nemzetiségű művészeknél. De ha a francia hatóságoknak választaniuk kellett egy külföldi kiválóság és egy középszerű francia között egy megüresedett konzervatóriumi posztra, a döntés kétséget kizáróan a honfitárs javára történt. Természetesen, a dolgok változtak Németországban, de tény, hogy 1932-ig - Franciaországgal szemben - Németország nagylelkűen és megértően a minőséget tette meg kritériumnak minden területen, tekintet nélkül a nemzetiségre, ami egyedülálló magatartás az európai nemzetek történelmében.

Riválisaim között még emlékszem Pierre Montoux-re (megj.: 1875-1964), aki előzőleg eljátszotta nekem a kötelezően előírt verseny-darabot, mivel idősebb és tapasztaltabb voltam és tanácsot kért tőlem. Premier accessit-et (megj.: első dícséretet) kapott és a következő évben első díjat nyert, de később brácsára váltott át, aztán pedig a karmesteri pályára. Ma (megj.: 1933) kétségtelenül a legkiemelkedőbb francia karmesterek egyike, talán ő az egyetlen, akinek előadásai nemzetközi mértékkel mérhetőek. Jacques Thibaud első versenye ugyancsak egybeesett az én utolsó versenyemmel.

Egy régi szokáshoz híven a Grand és Bernardel hegedűkészítő cég egy jó kis hangszert ajándékozott nekem, a szokásos dedikációval, amit arany betűkkel írtak fel a hangszer hátára. Az a megtiszteltetés is ért, hogy Paganini D-dúr hegedűversenyének első tételét játszhattam egy kis koncerten, amit a díjnyertesek adtak; az öreg Ambroise Thomas élénken ellenezte a darabválasztást, megjegyezve: „az rossz zene”. Marsick, aki legalább annyira büszke volt a kitüntetésre, mint én magam, nagyon szerette volna első díjas növendékét a lehető legjobb formában bemutatni a válogatott közönségnek, ami ezen alkalomra egybe szokott gyűlni a konzervatóriumban. A gondos előkészület után megígértem neki, hogy tízkor lefekszem a nagy napot megelőző estén. Amikor eljött a nap, reggel megint be kellett mennem hozzá és tartottunk egy utolsó próbát, amit követően elvitt egy jó étterembe, és könnyű étellel etetet meg. Díjkiosztás után Chaplin tervezte, művészi ezüst medálokat ajándékoztak; értéküket növelte az - megerősítve a szakértők által -, hogy az állami zálogkölcsonzó intézet egyért közülik bármikor megelőlegez 35 frankot. Néhány nap múlva egy közlés jelent meg Arthur Pougin zenekritikus tollából a Ménestral-ban (megj.: Lantos), a vezető zenei hetilapban; ez valóban az első komoly ismertetés volt, ami bármelyik eddigi előadásomról megjelent, és megmaradt emlékezetemben, mivel annak hangvétele csaknem rábírt arra, hogy túlbecsüljem zenei képességeimet. Poguin, aki különösen jó hangulatban lehetett, írását - amelyben emelkedett hangon taglalta technikai és zenei képességeimet - a következő szavakkal zárta: „Valóban, ha a konzervatórium csak néhány ilyen fiatal művészt produkált volna, mint Fleisch úr, ezzel már igazolta volna létének jogosultságát.” Ha ezt a dicséretet szó szerint vettem volna, az tökéletességre irányuló igyekezetem végét jelentette volna, de szerencsére önkritikai érzékem elég fejlett volt ahhoz, hogy megmutassa számomra képességeim határait. A túl kedvező kritikák gyakran sokkal több kárt okoznak, mint az igaztalanul kedvezőtlenek.

Annak tudatában, hogy szerencsésen befejeztem életem egy korszakát, mely meghatározó jelentőségű volt művészi pályafutásom szempontjából, elhatároztam, hogy hazautazom szüleimhez, akiket már két éve nem láttam. A kis városka már hallott diadalomról, a helyi szennylaposka kellemes kommentálva regisztrálta a tény: „a helybéli fiú beváltja a reményeket”, és ettől kezdve polgártársaim illendő tisztelettel üdvözöltek. Nagyjából ugyanekkor kaptam meg bátyám a doktori képesítést, és így apám bizonyosságot szerezhetett róla, hogy legalább két gyermeke ígéretes jövő előtt áll.

A szünidő után visszatértem Párizsba, mivel határozott elképzelésem volt, hogy pályafutásomat ott próbálom megkezdeni

mint szabadúszó muzsikos, zenekari- vagy oktatási intézményhez való köztéttség nélkül. A bécsi Südbahnhofon - előzetes megbeszélés után - gondjaimra bíztak egy Adolf Rebner nevű fiatal hegedűst (megj.: Rebner Bécsben Grün Jakob tanítványa, 1904-től a frankfurti konzervatórium vezető hegedűtanára. A róla elnevezett vonósnégyesnek, amely Európa-szerte nagy sikerrel koncertezett, brácsásként 1921-ig Hindemith is tagja volt.) akinek segítenem kellett bejutni Marsick osztályába. De mivel nem volt szabad hely, az éppen induló brácsa-tanszakra kezdett tanulni Laforge-nál, hogy a következő évben lehetősége legyen megszerezni az előjogot a hegedű tanszakra való átkerüléshez; ezzel egyidőben magánórákra járt Marsickhoz. De körülbelül egy év múlva visszament Bécsbe, és rögtön utána Frankfurt am Main-ba, ahol mint második hegedűs, csatlakozott a Hermann vonósnégyeshez. Hamarosan ezután megalakította saját kvartettjét. Hosszú éveken át volt tanára a Hoch konzervatóriumnak, mely idő alatt csak alkalmatosan lépett fel szólístaként...

Emlékszünk rá, hogy Hasselmannscknál találkoztam egy fiatal, Meyer nevű festővel, aki felajánlotta, legyen az albérlője. Lakása a külső bulvárok felett, az Avenue de Clichy-n volt, melynek szomszédságában gyakran lehetett hallani a futatók által bántalmazott prostituáltak kiáltásait, vagy a rivális bandavezérek közötti, késelesei küzdelemről tanúskodó hangokat. Meyer lakása egy tágas stúdióhelyiségből, két szobából és egy konyhából állt, utóbbi az én fennhatóságom alatt. A bútorvásárlás részletfizetéssel történt. Ha az esedékes részlet nem volt időben kifizetve, az eladónak jogában állt pert indítani, vagy a már kifizetett részlet visszaadása nélkül visszakövetelni a bútort... (Meyer) egyik reggel közölte, beleunt a városi életbe és vidékre szándékozik menni, hogy ott „komolyan” dolgozzon. Így független birtokosa lettem a lakásnak. A dolgok eleinte jól mentek: napközben egy nem túlságosan vonzó, idősebb asszony volt segítségemre, míg egy napon észrevettem, hogy hiányzik három ingem, és el kellett küldenem. Most egyedül voltam, a takarítást, bevásárlást, főzést és mosogatást magamnak kellett végezni. Egy csepp keserűség vegyült boldogságomba azzal, hogy mostantól nem számíthatok másokra - nekem kell elmosogatni evés után. Ez olyan volt, mintha egy csodálatos zenekari koncert után valami dilettáns elkezdene dudorászni az éppen hallott szimfónia egyik legszebb dallamrészletét. De azzal vigasztaltam magam, hogy már csak három hét van a vakációig. Így végződött ez a rendkívül ösztönző szövetségi próbálkozás egy festővel, aki kihozta belőlem a vizuális művészet iránti rejtett érdeklődést, és megvetette fokozatosan gyarapodó ismereteim alapjait e művészeti ág vonatkozásában, amiben annyi örömet

leltem a későbbiek során, amikor valamennyi elérhető képtárba ellátogattam - micsoda maradandó gazdagodás. Ugyanakkor teljes mélységében megismertem Párizs művészeti életét, és ami számomra a legfontosabb volt, mindent egybevetve, ezek igen boldog idők voltak.

Kalandoz körülményeim hatása alatt hegedűtanulmányaim folyamatossága egyáltalán nem szenvedett kárt; azonkívül, huszonegy éves koromban a saját lábamra tudtam állni, lemondva apám támogatásáról. Átlagosan tíz frankot kaptam egy óráért, volt némi kiegészítő jövedelmem vidéki koncertekből, és kollégáim szemében kövér burzsujnak számítottam. De meg kell valanom, a tanítást még nem vettem túl komolyan. Növendékeim nagyrészt amatőrök, vagy kevésbé tehetséges, zenei pályára készülő hegedűsök voltak, engem a tanítás csak mint kenyérkereső állás érdekelt, amely révén zavartalanul folytathatom hegedűtanulmányaimat. Oktatási elveim még meglehetősen primitívek és sablonosak voltak. Fejlődésem világosan jelzi, hogy a nyilvánvalóan meglévő pedagógiai tehetség, a fiatalság, és a tanítás iránti lelkesedés szinte sohasem járnak együtt. Az ember fiatal korában még túlságosan egocentrikus, túlságosan bele van feledkezve a maga örömeibe és bánatába, semhogy bele tudná képzelni magát egy embertársa lelki világába, akinek segítségre és tanácsra van szüksége. Ami a kicsi növendékeket illeti, egy húsz éves egyáltalán nem képes vezetni őket. Eszembe jut egy hat éves kislány, akivel (ev)ik száraz etűdjeit gyakoroltattam, mintha felnőtt lenne, míg teljesen el nem ment a kedve a hegedüléstől és egy tapasztaltabb tanár el nem halászta tőlem, aki tudta, hogyan fűszerezze a száraz etűdöket kis darabokkal. Ez értékes tapasztalat volt az alapfokú tanítás terén, amiért nem fizettem túl drágán egy tanítvány elvesztésével.

Mint koncertező művész is kezdtem próbálgatni szárnyaimat. Egy napon Marsick meghívott, játsszak második hegedűt Schumann zongorás kvintettjében, egyik kamarazenei estélyén, amit Pugnoval és Hollmannal szervezett. Az egyetlen próbán kényes helyzetbe kerültem: nem ismertem a művet, és a scherzo tétel második trió részének ritmikai csapdái meglepetésszerűen értek. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor lehetőségem nyílt együtt játszani ezzel a három művészóriással...

A zongorista Lemaire-rel (ejtsd: lömer), és régi barátommal, a csellista Schiedenhelmmel is adtam trióesteket Reimsben, amelyek szép közönség előtt zajlottak...

Német nevem ellenére Nancyban is több, igen sikeres koncertet adtam. Itt ismerkedtem meg a Hekking dinasztia idősebb tagjával, a csellista Gérard hegedűs édesapjával, akit később Amszterdamban

ismertem meg. Azonkívül időnként vidéki hangversenyeken vettem részt, ahol mint szólólista nyílt lehetőségem kipróbálni erőmet, és értékes tapasztalatokat gyűjteni jövőbeli szólólistái pályámhoz. Benn, Párizsban minden vasárnap rendszeresen zenéltem a művészetkedvelő tőzsdeügynök, Spielmann családjánál, ahol olyan emberekkel játszottam, mint Marsick, a kitűnő belga csellista, Liégeois, és a hegedűs Debroux, akit már említettem. Először a második pultnál játszottam; de mivel a ház ura szívesen játszott második hegedűt, egyik este megkérdezte, tudnék-e játszani brácsán is. Bár csak alapismereteim voltak az altkulcsról és korábban sohasem brácsáztam, beleegyeztem. Bátorságomat növelte, hogy nem voltam tudatában a veszélynek, ugyanúgy az afölött érzett félelmem is, hogy elveszítem az estét járó tíz frankos gázsit. De az öreg Hellmesberger mindig mondta, hogy az igazi hegedűsnek szükség esetén valamennyi vonós hangszereken kell tudni játszani, és hogy őt magát egyszer apja arra kényszerítette, hogy egy hiányzó nagybőgős helyére üljön be a zenekarba. Kezdeti elővigyázatossággént azért megtudakoltam, hol található szólóhangja a fogólapon, és elhatároztam, megtartom ezt a hegedűs kottaolvasáshoz való viszonyítást az egész darab folyamán, s a kockázatos vállalkozásnak mintegy ötven százalékos sikerrel tettem eleget. Azóta gyakorta brácsáztam, örömmel, és jobban is, sőt több nyilvános előadást is játszottam ezen a hangszereken, Berlioz Harold Itáliában c. művének előadása során.

De mindez nem volt több számomra lényegtelen csatározásnál a döntő ütközet előtt. Egyre inkább meggyőződésemmé vált a gondolat, hogy ideje lenne megpróbálni meghódítani egy helyet Közép-Európa német nyelvű részének zenei életében. Egészen természetes, hogy először Bécs jutott eszembe. A Monarchia vezető városát akkor a német zenei világ központjaként tartották számon. Igaz, hogy egy Joachimfontosságú személyiség nemigen nevezhette azt magáénak, de a várost az a hírnév övezte, hogy a nagystílusú virtuózok legalkalmasabb ugródeszkája... Ebben az időben úgy tűnt, a bécsi hangversenyélet a nagy, művészi tradíciók természetes gyümölcse, habár Berlin zenei aktivitása inkább volt hasonlatos egy melegházi növényhez, aminek növekedését mesterségesen erőltették a ravasz koncert-ügynökök. Természetesen, szerettem volna megmutatni bécsi iskolatársaimnak és barátainak, mire jutottam az elmúlt öt év alatt. De először is le kellett küzdenem egy jelentős akadályt: még mindig régi holland hegedűmön játszottam, ami önmagában kétségtelenül nem volt rossz, de koncertezésre nem volt megfelelő. Rájöttem a megoldásra, hogy gondomat régi barátom, Deutsch tudomására hozom, aki kész volt kölcsönözni a szükséges összeget, egy jobb hangszer vásárlására... Több sikertelen

kísérlet után találtam egy Storioni hegedűt, ami egy kis hangszerkészítő üzletben egészen kimagasló hangról adott bizonyosságot; Storioni volt az utolsó híres olasz hegedűkészítő. Nem eredeti csigája miatt a hangszer csak 1200 frankba került. Nem kellett hozzá sok töprengés, hogy megvásároljam, és most már volt hegedűm, amivel még a legnagyobb koncerttermekben is sikert lehet aratni. Így már volt célom, amiért érdemes küzdeni, egy új ösztönzés, hogy lelkesen gyakoroljak, ennek szenteltem minden erőmet.

Amint az ember megismeri a saját lakás kényelmét, elviselhetetlen számára a gondolat, hogy visszamenjen egy civilizálatlan hotelszoba nyomasztó korlátozásai, és a hangoskodó szomszédok közé. Mivel az előző évben átlagos havi jövedelmem elérte a 400 frankot, elhatároztam, hogy saját költségesen bérelek egy kis két szobás lakást, a hozzá tartozó helyiségekkel, és részletfizetéssel megvásárolom a szükséges bútorot. A rue La Bruyère-n, a belső és külső bulvárok között találtam megfelelő lakást. Már csak egy apró, megoldásra váró részlet maradt, megkeresni a szükséges anyagiakat, hogy rendszeresen fizethessem a részleteket - ami olyan dolog volt, ami pillanatnyilag nem nagyon nyugtalanított, mivel még Marsick legteljesebb pártfogását élveztem. Kívánságára vállaltam az első hegedűs szerepét az osztályából való növendékeket kísérő kvintettben, a vizsgaversenyen, és többek között biztonságosan átsegítettem Thibaud-t a lapról olvasási gyakorlat nehézségein, a premier accessit-et jelentő biztos révbe. Kaptam Marsicktól néhány növendéket is, főleg azokat, akik vagy nem voltak elég tehetségesek, vagy nem volt elég pénzük, hogy meg tudják őt fizetni. Volt köztük egy fiatalember Nancyból, jómódú szülők gyermeke, aki nem volt valami tehetséges, de a fejébe vette, hogy hegedűs lesz. Szülei felajánlották, töltsen a nyári szünidő két hónapját au pair alapon (megj.: lakás-ellátás fejében) Paris-Plage-on (később népszerű tengerparti fürdőhely), Boulogne közelében, amiben az én közreműködésem annyi volt, hogy ingyen tanítottam a fiúkat. Szinte azonnal elfogadtam az ajánlatot.

Akárcsak az emberek többsége, nem tudtam szabadulni bizonyos fokú családottságtól, amikor először megláttam a tengert. De csakhamar megtanultam becsülni, hogy a sós víz milyen élvezetes hatással van a bőrre, és milyen kellemes ellazulást okoz a testben. A hely nem kínált semmiféle szórakozási lehetőséget. Nem volt sem kaszinó, sem fürdőhelyi zenekar. Ennek ellenére tipikus „petit trou pas cher (olcsó kis hely), a francia kispolgárság számára ideális hely volt a nyári hónapokban. A család élete is csak kevésbé volt szórakoztató; a fiú jóindulatú, hanyag és tehetségtelen volt. Üres volt a zsebem, de volt egy szép,

tengerre néző szobám, jól és bőségesen étkeztem. Ráadásul, annyit gyakorolhattam, amennyit csak akartam, és így szünidei tartózkodásom fő célja - hogy zavartalanul, egészséges környezetben készülhessek bécsi, bemutatkozó hangversenyemre - maradéktalanul teljesült.

Szeptember vége felé visszatértem új, párizsi lakásomba. Szomszédom ugyanazon az emeleten véletlenül szintén muzikus volt, egy zsinagóga orgonistája, és fürge kezű zongorista, akivel gyakran zenéltem együtt...

Miközben bécsi koncertemre készültem, két hangversenyrendező, Albert Guttmann és Alexander Rosé között volt lehetőségem választani. Az előbbi csaknem teljesen uralta Bécs koncertéletét: a híres művészek, Joachimtól Pattiig mind a markában voltak. De mivel én nem voltam olyan optimista, hogy számottevő jegyeladással számoljak, inkább a sokkal kevésbé ismertebb Roséval, a hegedűs bátyjával kötöttem szerződést, abból kiindulva, hogy az ügynököknek a művészhez kötődő érdeklődése éppen fordított arányban áll az ügynökre háruló intézkedési feladatok mennyiségével. Két koncertről állapodtam meg mintegy három hetes időbeli távolságra egymástól, az elsőre a Bösendorfer teremben, a másodikra a Zenebarátok Egyesületének szőlőesteket befogadó termében került sor. Debütálásom műsorán Paganini D-dúr hegedűversenye, Bach Chaconne-ja, Saint-Saëns Havanaise-e és különböző kisebb darabok szerepeltek. De még hiányzott egy kis forgótöke az útiköltségre, a tartózkodási költségekre és a várható veszteség fedezésére. Megint a jó öreg Deutsch volt segítségemre: a hegedűre kölcsönadott 1200 frank mellé adott további 800 frankot. Egyébként megelégedésemre szolgált, hogy két éven belül mindent visszafizettem neki.

Ezt követően nekifogtam ajánló leveleket beszerezni a bécsi társaság prominens személyiségeitől. Grandval vicomtesse (megj.: főnemesi cím a grófnő és a bárónő között), aki társasági hölgy és amatőr komponista volt, és nagy érdeklődést tanúsított irántam, mert részt vettem egyik művének előadásában, legfőképpen alkalmasnak tűnt, hogy segítségemre legyen ebben a tekintetben. Közbenjárásának köszönhetően mutatnak be Mathilde Marchesinek, aki Marchese de Castrone felesége volt, és mint énektanár, Jean de Reszkével vezette a mezőnyt. (Megj.: Jan de Reszke, 1850-1925, lengyel származású, világhírű tenore robusto, korának legnagyobb énekes színésze) Marchesi - aki 92 évig élt, és akkor már rendesen túl volt a hetvenen - nagyon felkeltette érdeklődésemet, mert fantasztikus módon hasonlított Nagy Frigyesre. Türel, híres honfitársammal, az 1848-as forradalom tábornokával is az ő otthonában találkoztam; eléggé zavarba jöttem, amikor engem, a gyanútlan "svábot" (ahogy a magyarok a német-ma-

gyarokat gúnyosan nevezték) magyarul szólított meg. A vicomtesse erőfeszítésének kezzelfogható eredményeként több, lenyűgöző ajánló levelet vittem haza, első-sorban a zenei potentát Eduard Hanslicknak, valamint a román nagykövet feleségének, Ghika hercegnőnek, és több újságírónak.

Ez az ajánló levelek utáni futkosás még általános szokás volt a XIX. század első felének maradványaként. Spohr életrajzából tudjuk, hogy ha egy művész ebben az időszakban fel akart lépni egy városban, három vagy négy héttel előtte oda kellett érkezzen, hogy felkeresse a helyi előkelőségeket, és ingyenes hangversenyt adjon házukban. Csak ezután merhette az anyagi sikerbe vetett jogos várakozással meghirdetni a hangversenyt...

Öt év után először, újra Bécsben voltam. Korábbi konzervatóriumi növendéktársaim többsége az operai zenekarban játszott második hegedűsként, miközben egykori iskolatársam, Lewinger már három éve professzor volt a bukaresti konzervatóriumban. Most hamarosan nekem kellett bizonyítanom, helyesen tettem, hogy elhagytam szülőföldemet azért, hogy egy másféle hegedűs kultúrával ismerkedjek meg. Ahogy teltek-múltak a napok, egyre feszültebb lettem. Bécsi bemutatkozásomat pályafutásom fordulópontjának tekintetem, ahol ki kell derülnie, vajon a kényelmes középszerűség útján kell haladnom, vagy pedig meredek, veszélyes ösvényen, ami a művészet magaslataira vezet.

És aztán eljött a nagy nap. Szüleim Mosonból Bécsbe siettek. Régi barátok, rokonok és kollégák várták türelmetlenül, mi fog történni. Hogy rövid legyek, koncertem teljes sikert hozott, sőt - mivel váratlanul érte a közönséget - elérte a szenzációs minősítést. A kritika egyhangúan örömet fejezte ki az új felfedezés nyomán, és még maga Grün is rendkívül meg volt lepve, milyen sokat fejlődtem. Egyetlen lépéssel a fiatal hegedűs generáció első vonalába emelkedtem, és sütkéreztem ifjúkori dicsőségemben...

Legjelentősebb, ebből az időszakból való élményem volt, hogy ismét találkoztam Fritz Kreislerrel; így kezdődött a barátság, ami most már több mint negyven éve tart. Ne feledjük, hogy először tíz évesen hallottam őt. Ettől az időtől számítva eléggé rendszeres időközökben hallottam újra meg újra. Így közvetlenebbül ismerhettem meg az elmúlt harminc év legnagyobb hegedűsének fejlődését, mint bárki más.

Édesapja Krakóból jött és később orvosként Bécsben praktizált. Maga Fritz Bécsben született. Eredetileg Hellmesberger növendéke volt. Már korán, tíz évesen elment a bécsi konzervatóriumból, beiratkozott Massart osztályába, és két év múlva első díjat nyert...

Bécsi turném jelentős veszteséggel zárult, amit azonban fedeztem a Deutschtól kapott kölcsön maradékából. Művészi szempontból

viszont sikeres volt a vállalkozás, önbizalmam erősödött, anélkül, hogy önteltséggé degenerálódott volna. Azonkívül nagyon élvezetes időszakot éltem át és részben megismertem a bécsi társaságot. Másrészt, örömmel tértem vissza a párizsi környezetbe, hogy újra lássam barátaimat és elmondjam nekik sikercimet.

Így aztán, karácsony felé még egyszer végigsétálhattam a bulvárokon, de nem éreztem a remélt meglepődöttséget, amit egy sikeres debütálás okoz, senéig ürtettem a kupát és mint jövő és menő ember, hatást gyakoroltam a közönségre; ellenben Párizsban nem jutottam tovább annál, hogy egyike voltam a számtalan díjnyertesnek, aki még a közönség előtt teljesen ismeretlen volt, és éppen hogy megpróbálta megélhetését biztosítani a tanítással, és a koncerteken való alkalmi közreműködéssel. Ehhez még két olyan körülmény járult, ami mélyen elszomorított. Néhány korábbi tanítványom nem jött vissza hozzám, hanem helyettesítőim irányításával folytatták tovább tanulmányaikat - ami fájdalmas csapás volt mind önbecsülésem, mind pedig pénztárcám szempontjából. De a legrosszabb az a mód volt, ahogyan Marsick viselkedett velem. Több hónapon át turnézott Amerikában. Mindaddig, ilyen esetekben a konzervatóriumi professzorok, szokás szerint a legjobb tanítványait jelölték ki helyettesíteni. Számomra azóta is ismeretlen okból, Marsick ezt a feladatot inkább egy idősebb kollégára bízta, aki szakmailag kevésbé állt hozzá közel. Ugyanígy magánövendékeit egy fiatal lánynak adta át, aki mint hegedűs, meglehetősen jelentéktelen volt, de Marsick gyengéd szálakkal kötődött hozzá. Ez kétszeresen is aggodalommal töltött el, mert világosan értésemre adta, hogy nem várhatok semmiféle segítséget tanáromtól.

Hamarosan ezután kezdtem pénzsűkületben lenni, és csak természetesen, hogy kezdett meggyökeresedni bennem a gondolat: örökre hátat fordítok Párizsnak. Bécsi sikerem után nem tartottam méltónak, hogy a bevett kispolgári módon érvényesüljek és járjam Párizs szalonjait, ahelyett, hogy a koncerttermekben szereznék dicsőséget, ahogy az Közép-Európában volt szokás. Talán még lett volna lehetőségem bekapcsolódnia a párizsi művészvilág zenei életébe, amelynek ekkor leghíresebb képviselője Gustave Charpentier volt. Viszont ennek az osztálynak rendszertelen életmódja elijesztő hatással volt rám, mivel meglehetősen polgári típusú művész voltam. Ezek a fiatal emberek minden este a Brasserie Pousset teraszán szoktak ülni, ahol több üveg abszint (megj.: erős pálinka) segítségével ragadták magukat abba a ködös hangulatba, amiből a Fleurs du mal (megj.: utalás Baudlaire 1857-ben megjelent, A romlás virágai c. verseskötetére) emelték magasra csábító, mérgező virágait, és Verlaine alkototta meg bűvöletesen romlott fantáziáit. Charpentier, aki Bizet óta Franciaország leg-

nagyobb tehetsége volt, utolsó művét negyven éves korában írta; alkotóerejének korai hanyatlásával nagyon drágán kellett fizetnie az általa folytatott, rendszertelen életmód felszínis örömeiért...

Éppen akkoriban kezdett Berlin különleges helyzetet elfoglalni a világ zenei központjai között. A Filharmonikus koncertek előbb Bülow majd Nikisch vezetésével; a tiszteletre méltó Joachim kvartett; a Hochschule, amely a német hegedűművészet művésztelepe volt - mindez különleges dicsfényvel övezte a német fővárost. Hallani lehetett olyan fiatal hegedűsökről, mint Petschnikoff és Burmester, aki évekig élt ismeretlenségben Párizsban és Helsingforsban, de berlini bemutatkozását követően egy csapásra híres lett. Mondták, hogy Németországban sok száz olyan társaság van, ami szerződésre kínál lehetőséget, ezzel szemben Franciaországban a művészeknek meg kellett elégedniük Bordeaux-val, Marseilles-el és Lyonnal, Ausztria-Magyarországon pedig Prágával, Grazzal, Budapesttel és Lemberggel. A beszűkült körülmények közepette, ahogy Párizsban kellett vegetálnom, az a kilátás, hogy betörhetek a nemzetközi művészeti életbe, túlságosan csábító volt ahhoz, hogy továbbra is ellenálljak a gondolatnak. Ezért elhatároztam, elmegyek Párizsból, hogy a következő őszön Berlinben próbáljak szerencsét, addig intenzív felkészüléssel töltve az időt szüleimnél.

Eközben a hegedűkereskedelemmel kapcsolatos dolgokban való tapasztalatlanságom következtében nehéz helyzetbe kerültem. A Storioni hegedű, amit egy éve szereztem, bár hangja nem volt túl nagy, nemcs, értékes, jó állapotban lévő hangszernek számított. Most már nem emlékszem, miféle izgalom kerített hatalmába, de egyszer csak nem voltam már megelégedve hangszerem hangvolumenével, és elhatároztam, utána nézek a hangszerboltokban egy nagyobb hangú hegedűnek. Serdet-nél találtam egy feltehetően olasz hangszer, ami úgy tűnt, megfelel kívánságomnak. Mint valamennyi fiatal, tapasztalatlan hegedűs ilyen esetekben, meggondolatlanul a helyszínen próbáltam becsérelni Storionimat az új seprűre. Nem telt sok időbe, míg kiderült róla, hogy rossz, eladhatatlan áru: amit "nagy" hangnak éreztem, nem volt más, mint sötét tónusú, morajló, fénytelen hang, valószínűleg amiatt, hogy a fa nem volt elég erős. Azonkívül, a hangszer nem olasz volt, hanem francia - röviden, teljes csalódás. De ami még ennél is rosszabb, adós voltam a Storioni vásárlására kapott pénzzel. A jövődő generáció okulására hadd mondjam el röviden az alábbi történetet erről a tranzakcióról: néhány év múlva Bukarestben elcseréltem a rosszul választott hegedűt egy régi bécsi hangszerre, amit ezután hamarosan eladtam egyik leánynövendékemnek 600 frankért - bár a pénzt sohasem kaptam meg. Így az 1200 frank nulla frankra csökkent. Végül a csábos hegedű-fantom továbbra is

semmben. A szerelem első látásra sem a házasság, sem a hegedűvásárlás esetében nem garantál tartós boldogságot.

Elutazásom előtt elhatároztam, hogy iskoláéveim befejezésekképpen adok egy másik koncertet Joseph Thibaud-val a Pleyel teremben. (Megj.: a hegedűs Jacques zongorista testvérével.) Bécsi műsoromat játszottam el a megszokott, barátokból és kollégákból álló párizsi közönség előtt, anélkül, hogy az különleges hatással lett volna bárkire is, magamat is beléértve. Párizsi barátaim őszinte sajnálattal kísérték ki az állomásra. A harmincnégy órás hazautazás alatt volt elég ráérő időm, hogy megvonjam a Párizsban eltöltött öt és fél év mérlegét. A félénk, magányos iskolásfiú intelligens, fiatal művészé fejlődött, bőséges élettapasztalattal rendelkezett és erősen idealista volt. Francia nyelvtudásom sem társalgási, sem irodalmi szempontból nem maradt el egy született francia nyelvtudása mögött; akcentusom alig árulta el, hogy külföldi vagyok. A buzgó olvasás révén kialakult bennem egy sajátos

elfogultság a francia irodalom iránt, amit egész életemen keresztül megőriztem. Sok, igen különböző emberrel találkoztam, tapasztalatokat gyűjtöttem az életről és a művészetéről, és jól felvértezettnek éreztem magam a létért folyó küzdelemre. Mint hegedűs, sikerült megszabadulnom közép-szerű alapfokú iskolai oktatásom következményeitől és szabad utat nyitni jövőbeli fejlődésem számra. Zenei látóköröm is jelentősen kitért a Lamoureux irányításával végzett munka, és intenzív kamarazenei tevékenységem révén.

Mi több, érdeklődni kezdtem a politika iránt. A boulangerezmus, a Panama botrány, az anarchista propaganda és a Dreyfus ügy első időszakának fájdalmas következménye kaleidoszkópszerűen zajlott le előttem; ezek egy mérsékelt szocializmus iránti előszeretemet erősítették, és hozzájárultak ahhoz, hogy jobban megértsem a világ eseményeit.

Tanárként is kezdtem tapasztalatokat gyűjteni, ezeket a maga idejében hasznosítani tudtam. Megtanultam forogni bármilyen tár-

saságban, és otthon érezni magamat benne. Éretté váltam minden tekintetben és képesnek éreztem magamat, hogy megálljam helyemet a művészetben és az életben, amit számomra a gondviselés tartogat.

Nem csoda, hogy szomorúan hagytam ott ezt a csodálatos várost, ahol annyi szép és új tapasztalatra tettem szert. ugyanakkor teljesen világos volt, hogy nem Párizs számomra az a hely, ahol azt a fajta művészi életet megvalósíthatom, amit célként tűztem magam elé. Nagyon szerettem volna megszabadulni annak korlátok közé szorított, zenei világától, és egy tágasabb, nemzetközi, művészi légkörbe kerülni, amit Németországban reméltem meglelni.

Ilyen ellentmondásos érzések töltöttek el, amikor átléptem a francia hatást, szomorúan visszanézve arra a vendégszerető országra, amit azután hét évig nem láttam viszont.

Rakos Miklós

(A következő számban folytatjuk!)

REJTVÉNY

Három karmester

A három függőleges hosszú sorban három magyar származású, világhírű karmester neve rejtőzik. Születési, ill. elhalálozási évszámuk (nem sorrendben):
1888-1963, 1914-63 és 1929-73.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1													
2													
3													
4													
5													
6													
7													
8													
9													
10													
11													
12													
13													

VÍZSZINTES: 1. Kápolnával egyesült Heves megyei község - szeméremértő, parázna (kiadvány). 2. Több szintes (épület) - Péter, több szláv nyelvben. 3. Vízmenti - Pestszenterzsébet kultúrháza. 4. Személyes névmás - repedés a Balaton jegén - Nagyváradi AC. 5. Üti, ahol ... - Peter Gilmore játszotta az angol filmsorozatban - végső rész! 6. Basszus szereplő Haydn Teremtés című oratóriumában - francia filozófus, vallástörténész (Joseph Ernest, 1823-92). 7. A burgonya göngyölege - svájci frank, röv. - község a főváros közelében. 8. Véraló - Turandot rejtvényeinek megfejtője. 9. Esem! - A szép Magelone című Brahms-dalciklus 13. dala - francia területmérték. 10. Taszít - Ruanda fővárosa - tremoló, röv. 11. Olasz focisztár (Christian) - a jazztörténet egyik legnagyobb tenorszaxofonos (Lester, 1909-59). 12. Operai szóló - USA-beli jazztrombitás, zenekarvezető (Maynard, 1928). 13. Nudista - stb., latinul.

FÜGGŐLEGES: 2. Bizony! - a pompás nőszírom rendszertani neve - sors, végzet a görög mitológiában. 3. Borít - rajongva szeret - ...motiv; vezérmotívum. 4. Iráni romváros - értelmes - a német államelnök (Johannes). 5. Szárazelem-márka - ... majom kalandjai; szovjet filmvígjáték. 6. Azon a helyen, régiesen - ... Deo Gloria; református kórus - állat kicsinye. 8. Norvég és svéd autójelzés - politikus (János) - olajipari nagyvállalat volt, vezetőit Rákosiék hosszú börtönnel sújtották. 9. Báj - orosz város az Oka mentén. 10. USA-navigációs műhold (Global Positioning System) - anyós, népies szóval - az indium és a nitrogén vegyjele. 11. Tiszta, németül - a tulajdonában - a Goldberger sportegyesült névbetűi. 12. Középerérték - kézben fog - majdnem ott!

Zábó Gyula